

УНІВЕРСАЛЬНІ МІЖНАРОДНО-ПРАВОВІ ЗАСАДИ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ТРУДОВОЇ РЕАБІЛІТАЦІЇ ОСІБ З ІНВАЛІДНІСТЮ

ШАШКОВА-ЖУРАВЕЛЬ Ірина Олександрівна - доктор філософії права, професор МКА, заступник завідувача кафедри міжнародного права та порівняльного правознавства Н.Н. Інституту права МАУП

ЛИТВИНЕНКО Віктор Іванович - доктор юридичних наук, професор, завідувач кафедри міжнародного права та порівняльного правознавства Н.Н. Інституту права МАУП

УДК: 341.231.14

Данная научная статья посвящена комплексному анализу международно-правовой системы обеспечения трудовой реабилитации лиц с инвалидностью. Главное внимание авторы уделяют анализу императивных и рекомендательных международно-правовых актов Организации Объединенных Наций и Международной организации труда, направленных на содействие интеграции лиц с инвалидностью в сферу труда. Также, в статье исследуется отражение положений универсальных международно-правовых актов об обеспечении интеграции лиц с инвалидностью в сферу труда на европейском региональном уровне. Авторы дают видение путей усиления эффективности реализации положений универсальных международно-правовых норм по обеспечению трудовой реабилитации лиц с инвалидностью на внутригосударственном уровне.

Ключевые слова: международно-правовая защита труда лиц с инвалидностью, международно-правовое обеспечение трудовой реабилитации лиц с инвалидностью, международно-правовое противодействие дискриминации лиц с инвалидностью, международно-правовое обеспечение профессиональной подготовки лиц с инвалидностью.

На даному етапі розвитку суспільства, що характеризується посиленням процесів глобалізації в умовах економічної нестабільності, особливо гостро постає проблема забезпечення зайнятості населення і, особливо,

такої вразливої його категорії, як особи з інвалідністю. Значний рівень безробіття серед осіб з інвалідністю характерний для багатьох держав світу, в тому числі для нашої держави. Так, рівень зайнятості осіб з інвалідністю нині становить близько тридцяти восьми відсотків у державах Європейського Союзу та близько двадцяти шести відсотків в Україні [1]. Наведені статистичні дані засвідчують наявність значної кількості невирішених питань щодо розвитку міжнародної та внутрішньодержавних систем професійної реабілітації осіб з інвалідністю. Різні аспекти питання захисту права осіб з інвалідністю на трудову реабілітацію досліджувались як на національному, так і на міжнародному рівні в працях таких вітчизняних та зарубіжних вчених, як А.К. Бойко, Н.Б. Болотіна, О.О. Конопельцева, В.С. Маринець, Р.О. Павлюков, А.М. Слюсар, Р. Грінвудс, Ф. Райан, А.Френк, І.Я. Кисельов та ін. Однак, проблема міжнародно-правового забезпечення реабілітації осіб з інвалідністю у сфері праці, характеризується складним та комплексним характером, що обумовлює **актуальність** подальших ґрунтовних наукових досліджень у даному напрямі.

Метою даної наукової статті є комплексне дослідження універсальної міжнародно-правової системи забезпечення трудової реабілітації осіб з інвалідністю.

Завдання даної наукової статті, насамперед, включають:

- аналіз міжнародно-правових актів Організації Об'єднаних Націй та Міжнародної Організації праці, спрямованих на інтеграцію та реінтеграцію осіб з інвалідністю у сферу праці;

- окреслення стану відображення приписів універсальних міжнародно-правових актів, спрямованих на забезпечення зайнятості осіб з інвалідністю, на європейському регіональному рівні;

- виявлення шляхів посилення ефективності реалізації положень універсальних міжнародно-правових норм щодо забезпечення трудової реабілітації осіб з інвалідністю на внутрішньодержавному рівні.

Досліджуючи систему універсальних міжнародно-правових норм, спрямованих на забезпечення реабілітації осіб з інвалідністю у сфері праці, насамперед, слід зазначити, що Організацію Об'єднаних Націй тривалий час вживаються зусилля з метою досягнення рівності прав осіб з інвалідністю та їх повноцінної участі в суспільному житті, в тому числі у сфері праці. Вживаючи нормотворчі заходи в даному напрямі, в 1975 році ООН ухвалила Декларацію про права інвалідів. У вказаній Декларації, зокрема, проголошено право осіб з інвалідністю на одержання або збереження, відповідно до своїх можливостей, робочого місця або на зайняття суспільно корисною діяльністю за винагороду, а також їх право на участь у професійних спілках. Також Декларацією передбачено право осіб з інвалідністю на одержання різних видів обслуговування та послуг, спрямованих на прискорення їх соціальної інтеграції та реінтеграції, включаючи послуги з працевлаштування [2].

Також важливо зазначити, що в 1982 році Організацією Об'єднаних Націй було прийнято Всесвітню програму дій по відношенню до інвалідів. У зазначеній Програмі звертається увага на те, що всі заходи, спрямовані на відновлення працездатності особи з інвалідністю, потребують уваги до її здібностей та поваги до її гідності та особистості. Передбачені Конвенцією послуги, спрямовані на відновлення професійної працездатності особи з інвалідністю, включають професійну орієнтацію, професійно-технічну підготовку, а також працевлаштування зі звичайним або спеціальним режимом праці [3].

На підставі зазначених міжнародно-правових актів, що відіграли важливе значення для розвитку міжнародно-правової системи захисту трудових та інших категорій прав осіб з інвалідністю, Організацію Об'єднаних Націй було прийнято в 2006 році Конвенцію «Про права осіб з інвалідністю». Наша держава ратифікувала дану Конвенцію в 2009 році. Вказана Конвенція передбачає імперативні положення стосовно захисту на загальносвітовому рівні основних прав осіб з інвалідністю, в тому числі їх права на працю. У Преамбулі даної Конвенції висловлюється занепокоєння існуючими в різних частинах світу перешкодами на шляху до повноправної участі осіб з інвалідністю у життєдіяльності суспільства. Одним із загальних принципів, передбачених зазначеною Конвенцією, є повне та ефективне включення осіб з інвалідністю до суспільного життя. Безпосередньо питанню забезпечення зайнятості осіб з інвалідністю присвячена стаття 27 Конвенції, яка зобов'язує держава-учасниці визнавати право осіб з інвалідністю на працю нарівні з іншими особами та вживати з метою забезпечення вказаного права законодавчі та інші заходи, зокрема:

- заборона дискримінації у сфері праці за ознакою інвалідності стосовно всіх форм зайнятості;

- захист профспілкових прав осіб з інвалідністю;

- захист права осіб з інвалідністю на справедливі та сприятливі умови праці;

- забезпечення можливостей доступу осіб з інвалідністю до служб зайнятості, професійного та безперервного навчання, а також програм професійної орієнтації;

- забезпечення раціонального пристосування робочого місця для працівників з інвалідністю;

- працевлаштування осіб з інвалідністю в державному секторі;

- розробка та запровадження стратегій та заходів, спрямованих на заохочення наймання працівників з інвалідністю в приватному секторі;

- сприяння розвитку програм кваліфікаційної та професійної реабілітації осіб з інвалідністю та їх трудової реінтеграції [4].

Слід зазначити, що поряд з Організацією Об'єднаних Націй, важливу роль у системі міжнародно-правового захисту права осіб з інвалідністю на працю відіграє її спеціалізована установа – Міжнародна організація праці. Важливе значення для становлення нормативного масиву МОП даному напрямі відіграла прийнята в 1955 році Рекомендація № 99 «Про перекваліфікацію інвалідів». Зазначеною Рекомендацією було визначено вихідні положення, спрямовані на забезпечення рівності осіб з обмеженими можливостями з іншими категоріями працівників у сфері професійного навчання, професійного орієнтування та перекваліфікації. Так, вказаною Рекомендацією сформульовано пропозиції урядам держав-учасниць МОП стосовно:

- необхідності вжиття всіх можливих та необхідних заходів для заснування та розвитку діяльності спеціалізованих служб професійного орієнтування для осіб з інвалідністю, що потребують допомоги з питань вибору або зміни професії;
- доцільності застосування стосовно осіб з інвалідністю принципів, методів та заходів професійного навчання, що, зазвичай, застосовуються до працездатних осіб, у тій мірі, наскільки це можливо, виходячи із медичних та педагогічних умов;
- організації професійного навчання осіб з інвалідністю таким чином, щоб забезпечити їх перспективу щодо одержання роботи в подальшому, що дасть можливість використовувати свої здібності та кваліфікацію;
- доцільності забезпечення, за наявності можливості, одержання професійної підготовки особами з обмеженими можливостями разом та в однакових умовах із працездатними особами;
- необхідності створення нових спеціалізованих служб або розширення вже існуючих з метою забезпечення професійного навчання тих осіб з інвалідністю, які за станом здоров'я не в змозі навчатися разом із працездатними особами;
- доцільності заохочення роботодавців, включаючи надання їм фінансової, технічної та іншої допомоги у справі забезпечення професійної підготовки осіб з інвалідністю [5].

Одним із ключових імперативних міжнародно-правових актів МОП, спрямованих на

забезпечення участі осіб з інвалідністю в трудових відносинах, є Конвенція № 159 «Про професійну реабілітацію та зайнятість інвалідів», що була прийнята Організацією в 1983 році. Нашою державою зазначену Конвенцію було ратифіковано в 2003 році. Зазначеною Конвенцією передбачено зобов'язання її держав - учасниць стосовно:

- розробки, періодичного перегляду та здійснення, у відповідності до національних умов та можливостей, політики, спрямованої на забезпечення зайнятості та професійної реабілітації осіб з інвалідністю;
- забезпечення поширення заходів з професійної реабілітації та сприяння зайнятості на всі категорії осіб з інвалідністю;
- забезпечення дії принципу рівності осіб з інвалідністю та інших працівників;
- дотримання принципу рівності можливостей і ставлення до працюючих осіб з інвалідністю незалежно від їх статі;
- проведення консультацій профспілок та організацій роботодавців щодо реалізації політики, спрямованої на забезпечення професійної реабілітації осіб з інвалідністю, включаючи заходи координації та сприяння співробітництву приватних та державних органів, які займаються питаннями професійної реабілітації;
- вжиття заходів, спрямованих на оцінку діяльності служб, які займаються питаннями професійної орієнтації, професійного навчання, працевлаштування та забезпечення зайнятості для забезпечення можливості осіб з інвалідністю одержувати, зберігати роботу, а також просуватися по службі;
- вжиття заходів, спрямованих на поширення діяльності служб професійної реабілітації та забезпечення зайнятості осіб з інвалідністю на віддалені райони та сільську місцевість;
- забезпечення наявності та підготовки консультантів з реабілітації, а також іншого персоналу, відповідального за професійну орієнтацію, професійне навчання, працевлаштування та зайнятість осіб з інвалідністю [6].

Слід зазначити, що положення вище досліджуваних Конвенції МОП № 159, а також Рекомендації № 99 були доповнені Рекомендацією, прийнятою Міжнародною ор-

ганізацією праці в 1983 році № 168 «Щодо професійної реабілітації та працевлаштування інвалідів». У вказаній Рекомендації наголошується на змінах, які відбулися з часу прийняття Рекомендації № 99 в розумінні реабілітаційних потреб осіб з інвалідністю, в законодавстві та практиці держав у даному напрямі та пропонуються урядам держав, зокрема, наступні заходи:

- організація співпраці органів, що відповідають за професійну реабілітацію осіб з інвалідністю з медичними та соціальними установами з метою забезпечення професійної реабілітації на якомога більш ранньому етапі;

- вжиття заходів з метою створення можливостей для працевлаштування осіб з інвалідністю на відкритому ринку праці, включаючи фінансове стимулювання роботодавців;

- надання урядом допомоги у створенні спеціалізованих підприємств для працевлаштування тих осіб з інвалідністю, які не мають змоги працювати на неспеціалізованих підприємствах;

- сприяння створенню і розвитку кооперативів осіб з інвалідністю та для осіб з інвалідністю, в яких, за умови доцільності, можуть брати участь і інші категорії працівників;

- заохочення співпраці виробничих і спеціалізованих майстерень з метою підготовки, за наявності можливості, працюючих у спеціалізованих майстернях осіб з інвалідністю до роботи в звичайних умовах;

- забезпечення усунення, за необхідності поетапно, архітектурних, природних та комунікаційних перешкод та перепон, що заважають вільному пересуванню в приміщеннях для праці та професійного навчання осіб з інвалідністю;

- звільнення навчальних матеріалів, устаткування, апаратів та пристосувань, необхідних для професійного навчання та роботи осіб з інвалідністю від внутрішніх податків або інших внутрішніх зборів, якими обкладаються окремі товари при імпорті або згодом;

- організація досліджень і, за можливості, застосування їх результатів до осіб з різними видами інвалідності з метою сприяння їх участі в трудових відносинах;

- вжиття урядами заходів з метою виключення можливості потенційної експлуатації осіб з інвалідністю в рамках професійного навчання або на спеціалізованих підприємствах [7].

Варто вказати на те, що окремі рекомендаційні положення, спрямовані на сприяння професійній реабілітації осіб з інвалідністю, передбачені на рівні Рекомендації Міжнародної організації праці № 195 «Про розвиток людських ресурсів». Вказана Рекомендація містить деталізовані пропозиції державам-учасницям МОП стосовно забезпечення безперервного навчання, освіти та підготовки кадрів. Так, у частині II вказаної Рекомендації передбачено необхідність забезпечення державами при розробці та здійсненні політики в галузі освіти та підготовки кадрів доступності освіти та безперервного навчання для осіб з особливими потребами, включаючи осіб з інвалідністю. Також у Рекомендації зазначається необхідність визнання основної відповідальності урядів держав за розвиток та зміцнення трудового потенціалу осіб з особливими потребами та підкреслюється важлива роль соціальних партнерів, громад та органів місцевого самоврядування у забезпечення процесу інтеграції вказаної категорії осіб у сферу праці та здійснення в їх інтересах програм [8].

Слід зазначити, що положення вище досліджуваних універсальних міжнародно-правових актів знайшли відображення на європейському регіональному рівні. Так, нормативні приписи, спрямовані на забезпечення професійної підготовки осіб з інвалідністю та їх інтеграції у сферу праці, містить Європейська Соціальна Хартія, що була прийнята Радою Європи в 1961 році та переглянута в 1996 році. Зокрема, визнання права осіб з інвалідністю на самостійність, соціальну інтеграцію та участь у суспільному житті визначено Хартією як один із основоположних принципів, що проголошені головною метою здійснення державами політики в соціальній сфері. З метою забезпечення можливості реалізації особами з інвалідністю зазначеного права, відповідно до статті 15 Хартії та держави-учасниці покладаються зобов'язання стосовно:

- вжиття заходів з метою забезпечення особам з інвалідністю освіти, професійного орієнтування та професійної підготовки, за можливості, відповідно до загальних програм, а за відсутності такої можливості – у спеціалізованих закладах;

- вжиття всіх можливих заходів для забезпечення доступу осіб з інвалідністю до роботи, включаючи заохочення роботодавців щодо прийняття вказаної категорії працівників на роботу в звичайних умовах, а у випадку необхідності, облаштування спеціальних робочих місць, виходячи із ступеня інвалідності працівника;

- створення, за необхідності, спеціалізованих служб для надання допомоги та працевлаштування осіб з інвалідністю;

- сприяння всебічній інтеграції осіб з інвалідністю в соціум та їх участі в життєдіяльності суспільства, включаючи технічну допомогу, спрямовану на усунення перешкод для пересування вказаної категорії осіб [9].

Варто зазначити, що в Хартії «Про основні соціальні права працівників», що була прийнята Європейським економічним співтовариством в 1989 році, також звертається увага на доцільність вжиття заходів для покращення соціальної та трудової інтеграції осіб з інвалідністю, незалежно від причин їх інвалідності. Вказані заходи, що відповідно до Хартії повинні застосовуватись до осіб з інвалідністю з урахуванням їх здібностей, зокрема, включають професійне навчання, доступність, мобільність, транспортні засоби та житлові умови [10]. Також важливе значення для відображення універсальних міжнародно-правових вимог стосовно забезпечення трудової реабілітації осіб з інвалідністю на європейському рівні відіграють Рекомендація 86/379/ЕЭС від 24 липня 1986 року «Щодо проблем трудової зайнятості осіб з обмеженими фізичними можливостями» та Директива 2000/78/ЄС «Про встановлення загальних правил рівного ставлення у сфері зайнятості та професійної діяльності».

Таким чином, вищезазначене дає підстави констатувати наявність ґрунтового масиву універсальних міжнародно-правових норм як імперативного, так і рекомендаційного характеру, спрямованих на забезпечен-

ня різних аспектів трудової реабілітації осіб з інвалідністю. Вказані універсальні міжнародно-правові положення були сприйняті, в достатній мірі відображені та певним чином деталізовані на європейському регіональному рівні. До заходів, які, на нашу думку, сприятимуть посиленню ефективності реалізації положень універсальних міжнародно-правових норм щодо забезпечення трудової реабілітації осіб з інвалідністю на внутрішньодержавному рівні, насамперед, слід віднести:

- активізацію зусиль уряду, соціальних партнерів, громадських об'єднань та засобів масової інформації щодо всебічного заохочення та суспільного схвалення заходів, які вживаються роботодавцями для працевлаштування та професійного навчання осіб з інвалідністю;

- співпрацю закладів освіти, державних органів та недержавних організацій з метою викорінення дискримінації осіб з інвалідністю та сприяння їх інтеграції у сферу праці;

- посилення контролю щодо фізичної доступності закладів професійного навчання та робочих місць для осіб з інвалідністю в поєднанні з посиленням відповідальності за нестворення безпечних та сприятливих умов на підприємствах та установах, де застосовується праця або здійснюється професійне навчання вказаної категорії осіб.

Література

1. Працевлаштування людей з інвалідністю – чому система санкцій не працює? Ресурсний центр ГУРТ. Режим доступу: <https://gurt.org.ua/news/informator/46264/>

2. Про права інвалідів. Декларація ООН прийнята резолюцією Генеральної Асамблеї 3447 (XXX) від 09.12 1975 року. Режим доступу: http://www.un.org/ru/documents/decl_conv/declarations/disabled.shtml

3. Всесвітня програма дій по відношенню до інвалідів від 03.12. 1982 року. Режим доступу: http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_427

4. Про права осіб з інвалідністю. Конвенція Організації Об'єднаних Націй від 13.12.2006 р. // Офіційний вісник України від 19.03.2010 – 2010 р., № 17, / № 101 (2009, ст. 3496) /, стор. 93, стаття 799

АНОТАЦІЯ

Дана наукова стаття присвячена комплексному аналізу міжнародно-правової системи забезпечення трудової реабілітації осіб з інвалідністю. Головну увагу автори приділяють аналізу імперативних та рекомендаційних міжнародно-правових актів Організації Об'єднаних Націй та Міжнародної організації праці, що спрямовані на сприяння інтеграції осіб з інвалідністю у сферу праці. Також у статті досліджується відображення положень універсальних міжнародно-правових актів про забезпечення інтеграції осіб з інвалідністю у сферу праці на європейському регіональному рівні. Автори дають бачення шляхів посилення ефективності реалізації положень універсальних міжнародно-правових норм щодо забезпечення трудової реабілітації осіб з інвалідністю на внутрішньодержавному рівні.

Ключові слова: міжнародно-правовий захист праці осіб з інвалідністю, міжнародно-правове забезпечення трудової реабілітації осіб з інвалідністю, міжнародно-правова протидія дискримінації осіб з інвалідністю, міжнародно-правове забезпечення професійної підготовки осіб з інвалідністю.

5. Про перекваліфікацію інвалідів. Рекомендація МОП № 99 від 22.06.1955 р. Конвенції та рекомендації МОП. Київ, 1997 р. 387 с.

6. Про професійну реабілітацію та зайнятість інвалідів. Конвенція МОП № 159 від 20.06.1983 р. Конвенції та рекомендації МОП. Київ, 1997 р. 387 с.

7. Щодо професійної реабілітації та працевлаштування інвалідів. Рекомендація МОП № 168 від 20.06.1983 р. Конвенції та рекомендації МОП. Київ, 1997 р. 387 с.

8. Про розвиток людських ресурсів. Рекомендація МОП № 195 від 17.06.2004 р. Режим доступу: http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/993_532

9. Європейська Соціальна Хартія. Збірка договорів Ради Європи. К., Парламентське видавництво, 2000. С. 65-87

10. Про основні соціальні права працівників. Хартія Європейського економічного співтовариства від 09.12.1989р. Режим доступу: http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_044/card3#Files

SUMMARY

This article is devoted to the comprehensive analysis of the international legal system for the provision of labor rehabilitation for persons with disabilities. The authors focus on the analysis of imperative and recommendatory international legal instruments of the United Nations and the International Labor Organization aimed at promoting the integration of persons with disabilities into the field of work. Thus, the article examines the norms of conventions, declarations and program provisions adopted within the UN framework aimed at achieving equality and full participation of persons with disabilities in labor relations.

Also, the article analyzes the imperative obligations of states enshrined in the conventions of the International Labor Organization regarding the development and implementation of policies aimed at ensuring the effective employment of persons with disabilities; non-discrimination of persons with disabilities in the field of labor; creation of safe and favorable conditions for vocational training and work of persons with disabilities and ensuring access to them for professional orientation, employment and vocational training.

The authors of the article also pay attention to the clarification of optional international legal norms concerning the integration of persons with disabilities in labor relations, which are contained in the recommendations of the International Labor Organization and aimed at clarifying and detailing the imperative conventions.

Also, the article deals with the reflection of the provisions of universal international legal acts on ensuring the integration of persons with disabilities in the field of labor at the European regional level. Thus, the article analyzes the basic rules of the Council of Europe, the European Economic Community and the European Union regarding equality and the integration of persons with disabilities in labor relations.

The authors give a vision of ways to increase the effectiveness of the implementation of the provisions of universal international legal norms regarding the provision of labor rehabilitation of persons with disabilities at the interstate level.

The key words: international legal protection of work of persons with disabilities, international legal provision of labor rehabilitation of persons with disabilities, international legal opposition to discrimination of persons with disabilities, international legal provision of vocational training of persons with disabilities.